

ZOLTÁN KENYERES (Budapest)

”Nyugatin aika”

Nyugat-niminen aikakauslehti ilmestyi Unkarissa vuosien 1906 ja 1941 välillä. Se ei ollut vuosisadan alkupuolella ainoa modernin unkarilaisen kirjallisuuden aikakauslehti mutta lukuisten muiden joukosta todennäköisesti kaikkein merkittävin. *Nyugat* (Länsi) toimi kotina muun muassa Endre Adylle, Mihály Babitsille ja Zsigmond Móriczille. Sen sivuilla julkaisivat useat Unkarin proosakirjallisuuden merkkihenkilöt, ja modernin unkarilaisen proosan katsotaankin syntyneen *Nyugatin* myötä.

”Nyugatin aika” on tapana jakaa kolmeen eri sukupolveen. Ensimmäiseen sukupolveen kuuluvat Adyn aikalaiset, toisen aikakauden tunnetuimmat kirjailijat ovat Lőrinc Szabó ja Gyula Illyés, kun taas kolmanteen kuuluvat muun muassa Miklós Radnóti ja Sándor Weöres.

Vuodesta 1908 vuoteen 1929 aikakauslehteä toimitti Ernő Osvát, vuosien 1929 ja 1933 välillä johdossa olivat Móricz ja Babits. Tämän jälkeen aina vuoteen 1941 *Nyugatin* toimittaminen jäi Babitsin harteille. Hänen kuoltuaan vuonna 1941 viranomaiset peruuttivat aikakauslehden toimiluvan ja Babitsin seuraaja, Gyula Illyés, pystyi jatkamaan toimintaa vain muuttamalla aikakauslehden nimen. Toiminta jatkui nimellä *Magyar Csillag* aina vuoteen 1944 asti, joten voidaan sanoa ”Nyugatin ajan” kestäneen vuodesta 1908 vuoteen 1944, jolloin sen toiminta lakkasi samoihin aikoihin saksalaisten maahantulon kanssa.

Unkarin kirjallisuushistoriassa on ollut tapana asettaa ”Nyugatin ajan” alkamisajankohta varsinaisen aikakauslehden syntymistä aikaisemmaksi vuoteen 1902, jolloin ilmestyi Ernő Osvátin ensimmäinen aikakauslehti *Magyar Génius*. ”Nyugatin

aika” voidaan siis todellisuudessa ajoittaa vuosien 1902 ja 1944 välille. Se kattaa koko tämän vuosisadan alkupuoliskon.

Mutta mitä ”Nyugatin aika” oikeastaan tarkoittaa?

Suppeassa merkityksessä se on yhtä kuin vuosien 1908 ja 1941 välinen aika, laajemman käsityksen mukaan vuosien 1902 ja 1944 välinen ajanjakso. Historiallis-filosofisesti käsitettynä ei kyseessä ole kuitenkaan itsenäinen, kirjallisuushistoriallinen ajanjakso vaan suuremman aikakauden osa. Tämä aikakausi sai alkunsa 1700-luvun lopulla ja on jatkunut näihin päiviin saakka.

Tarkastelen artikkelissani joitakin tämän suuremman aikakauden arvoteoreettisia ja -opillisia erityispiirteitä. Mielestäni kirjallisuus on muodostelma, eikä pelkästään esteettinen ilmiö. Tšekkiläistä Jan Mukařovskya mukaillen kirjallisuudentutkimus on yhdistetty tiede. Tutkittaessa kirjallisuutta ei pelkkä esteettisten arvojen ja niiden muutosten tarkastelu riitä, vaan on myös kiinnitettävä huomiota teosten yhteiskunnallisiin, filosofisiin ja historiallisiin yhteyksiin.

Muutoksen mahdollisuus / mahdottomuus

Nyugatin vuoden 1941 Mihály Babitsin kuolemaa edeltävässä numerossa ilmestyi Géza Ottlikin kertomus *Hamisjátékosok* (Väärinpelaajat), joka kertoo 40-vuotiaasta kuuluisasta kirjailijasta ja häntä puolta nuoremasta paronittaresta. Päähenkilöt teeskentelevät vastoin tavanomaista korttipeliään olevansa rakastavaisia. Vähitellen kirjailija rakastuu tyttöön eikä enää teeskentele. Paronittaren yhä jatkaessa peliään hän ajattelee koko elämän olevan valheellista ja epäaitoa. Kaikki on teeskentelyä, koko elämä samaa ”syvää suota” kuin kirjallisuuskin.

Tämä vuonna 1941 muotoiltu ajatus vie historialliseen ajanjaksoon, vuosisadan alkuun, jolloin Hugo von Hofmannsthalin *Lord Chandos* -kirjeen myötä tulivat esiin nietzscheläisen maailmankritiikin teesit. Friedrich Nietzsche kuulutti kaikkien arvojen uudelleenarviointia, mutta ei kajonnut länsieurooppalaisen filosofian perustaan, ajatukseen siitä, että maailma muodostaa täyden kokonaisuuden. Vaikka Nietzsche jo vuosisadan vaihteessa havaitsi perustan säröilyn, piti hän puuttuvaa kokonaisuutta taiteen puutteena. Hofmannsthal sen sijaan näki

pirstaleisuutta kuvastavassa taiteessa ulkopuolisen todellisuuden ja taiteen varsinaisen arvon. Hänen aikalaisensa Endre Ady ilmaisi saman ajatuksen kuuluisalla, usein lainatulla säkeellään ”minden Egész eltörött” (”kaikki Kokonainen on säröillyt”). Adyn runoudessa pirstaleisuus ei kosketa pelkästään poliittis-yhteiskunnallista tasoa vaan henkilökohtaisia kokemuksia. Myös Hofmannsthal käsittelee henkilökohtaista ulottuvuutta, tosin toisesta näkökulmasta, kirjoituksessaan *Der Dichter und diese Zeit* (1905). Hofmannsthalin mukaan ajan luonne piilee monipuolisuudessa ja määrittelemättömyydessä. Hän käyttää ajasta substantiiviksi muodostunutta verbiä ”das Gleitende”.

Géza Ottlik pohtii kertomuksessaan samoja kysymyksiä vuosikymmeniä myöhemmin kutsuessaan elämää ja ihmisen olemassaoloa suoksi. Silmänkääntötemppe, josta hänen novellinsa päähenkilö puhuu, liittyy olemisen kokemuksen muutokseen. Vaikka olemuksen luonne sinänsä on muuttumaton, siitä on tullut rauhattomampi, hälyyttävämpi ja pelottavampi.

Hamisjátékosok kertoo sisäisen, sielullisen ja keinotekoisien todellisuuden mahdottomuudesta ja toivottomuudesta. Kertomuksen edetessä teeskentelijät paljastuvat. Käy selväksi, että myös nuori paronitar on todellisuudessa rakastunut kirjailijaan. Kirjailija jää kuitenkin seisomaan tytön huoneen ovelle pystymättä astumaan sisään: hän ei kykene kohtaamaan oikeaa todellisuutta.

Ottlikin arvomaailma osoittaa Hofmannsthalin jo vuosikymmeniä aiemmin esille nostamaan problematiikkaan. Ottlikin mukaan emme ainoastaan ole kykenemättömiä vaikuttamaan ulkoiseen todellisuuteen vaan myös kykenemättömiä muuttamaan sisäistä maailmaamme. Ulkoinen todellisuus ei voi muuttua. Tämä näkemys on synkkä, pettynyt ja illuusioton näkemys, jonka mukaan me emme enää huomioi jalkojemme alla olevaa todellisuutta ja olemme kuvitelmiemme vankeja. ”Nyugatin aikakauden” alku ja loppu päätyvät ajatuksenkulun näkökulmasta yhteen ja samaan arvoulottuvuuteen: muutoksen ja muuttumisen mahdottomuuteen.

Kirjallisuushistoriallinen kukoistuskausi

Vuosisadan alusta sen puoleenväliin asti ulottunut aikakausi muodostaa suuremman, historiallisen aikakauden osan. Tämä aikakausi alkoi 1700-luvun viimeisellä kolmanneksella, ja itseasiassa myös meidän aikamme sisältyy siihen. Tämä jo yli kaksisataa vuotta kestänyt aikakausi jakautuu useaan pienempään ajanjaksoon, jotka seuraavat toisiaan sykleittäin.

Jos haluamme ymmärtää ajanjakson alkua, on meidän otettava esille Goethen *Wilhelm Meister*. Sen ensimmäinen osa, *Oppivuodet* ilmestyi vuonna 1796, ja tiedetään, että muun muassa Spinozan filosofialla oli siihen suuri vaikutus. Romaani todistaa sadoilla sivuillaan ihmiselämän muuttumismahdollisuuksia. Elämä, vihjaa tämä sydäntäsärkevän kaunis romaani, on riskitön. Voimme antautua seikkailuihin, koska loppujen lopuksi kaikki palvelee kasvamistamme. Huomaamatta kaikki on parhaaksemme. Kaikki, mikä näyttää välttämättömältä, on pohjimmiltaan tarpeellista viemään meitä kohti täydellisyyttä, autenttista olemassaoloa. Askel askelelta tulemme täydemmiksi ja löydämme todellisen luonteemme. Eräs Goethen aikalainen, prinssi Ligne kirjoitti, että suurin sankaruus on ilo. Romaanin yhdessä viimeisimmistä kappaleista Goethe muistuttaa siitä, että uskaltaisimme iloita.

Näin alkoi puheena oleva aikakausi: toivein, suunnitelmin ja avoimin sydämin. Goethen ajatukset vihjaavat kaiken olevan mahdollista. Aikakauden ensimmäinen jakso loppuu kuitenkin 80 vuotta myöhemmin Flaubertin viimeisen romaanin *Bouvard ja Pécuchet* myötä. Romaanissa kaksi pariisilaista virkamiestä päättää aloittaa uuden, ihanteellisen elämän maalla, Pariisin ulkopuolella. He yrittävät toteuttaa ajatuksia, jotka 1700-luvulta lähtien olivat olleet vallalla eurooppalaisessa ajatuspiirissä. Kirjan lopussa miehet palaavat kuitenkin alkupisteeseen, Pariisiin. Flaubertin romaani ei puhu muutoksesta, elämä ei muutu: ajanjakson suuret ja jalot ajatukset osoittautuvat todellisuudessa arvottomiksi.

Sama muutoksen ja muuttumattomuuden ajatus tulee esiin myös venäläisessä kirjallisuudessa. *Ylösousemuksessaan* Tolstoi osoittaa, että ihmisiä ei voi muuttaa; ihmiset voivat muuttua vain

omien yli-inhimillisten uhraustensa kautta. Muutos ei ole sisäinen vaan ulkoinen; ei tahdonvarainen eikä yhtämittäinen prosessi vaan ihme, antamisen ja rakkauden ihme. Myöskään Dostojevski ei enää *Riivaajissaan* usko muutoksen mahdollisuuteen. Unkarin kirjallisuudessa Imre Madáchin *Ihmisen murhenäytelmä* (Az ember tragédiája) kuuluu samaan aikakauteen edellisten kanssa. Madáchin mukaan historian kulkiessa eteenpäin ei ole odotettavissa mitään hyvää. Toivo on pelkästään ihmisten sisäisessä maailmassa, jossa runous, rakkaus ja nuoruus voivat antaa toivoa. Myös Henrik Ibsenin *Peer Gynt* ja Solveig-teema puhuvat aikakauden alun silmiinpistävän suuresta, yhteiskunnalliset mittapuut saaneesta toivottomuudesta.

Muutama vuosikymmen edellisten jälkeen alkoi kirjallisuudessa uusi ajanjakso, aatteiden uusi koetteleminen. Jälleen oli mahdollista muuttaa ihminen, elämä ja olosuhteet. Joris-Karl Huysmans kirjoitti kolmessa romaanissaan uudelleen nousun historiasta, uuden aateidentiteetin etsinnän seikkailuista. Ensimmäisen, edellisen ajanjakson oppeja ei unohdettu, sen rippeet jo alun alkaen väänsivät innostuksen liekkiä pienemmäksi. Goethen vääjäämätön usko ei enää palannut kirjallisuuteen, ja jos palasikin, niin sillä oli vaikutusta ainoastaan poliittisten ääriaatteiden alueella. Henkinen elämä oli jo muuttunut epäilevämmäksi.

Suuren aikakauden alkuun ajoittui Ranskan vallankumous, jolla oli perustavanlaatuinen merkitys eurooppalaiselle elämälle. Se kosketi syvästi ajan aatteellisia ulottuvuuksia. Muutoksen kysymykseen sillä oli äärimmäinen ja samalla täysin yksiselitteinen vastaus. Vallankumous painotti näkemystä, jonka mukaan maailma on muutettavissa tahdolla ja väkivalloin. Tämä näkökulma on nostanut päätään yhä uudelleen maanosamme valtioissa näihin päiviin asti ja yhä uudelleen se lävistää radikaalien pyrkimysten aatteet ja niiden poliittiset apuvälineet.

Ihmisarvontunto

Suuren aikakauden alussa, 1700-luvun lopulla, hahmottui eurooppalaisessa filosofiassa ajatus, jonka mukaan muutos on ymmärrettävä arvojen tarkkailuna. Muutosta ja muuttumattomuutta, yhteiskunnallis-kansallista olemista ja väkivaltaisen toiminnan aatetta ei voi ymmärtää historiallisissa tilanteissa, jos rinnalla ei tarkastella korkeampaa aatenäkökulmaa. Tämän näkökulman toi esiin Immanuel Kant vuonna 1785, neljä vuotta ennen Ranskan vallankumouksen alkua.

Kantin käsitteellistämän ihmisarvontunnon (”Menschenwürde”) ydin oli, että ihminen on järjellisenä olentona itsetarkoitus; ihmistä ei voi käyttää muiden tarkoitusten välineenä. Tämä ajatus suodattuu koko aikakauden korkeakulttuuriin, ja se voidaan nimetä renessanssin jälkeen täydentyvän humanismin keskustaksi. Aate ei muodosta omaa ajanjaksoaan vaan kulkee yhtenäisesti koko aikakauden taiteessa moraalilauseena.

Tämä aikakaudelle ominainen ajatus esteettisyyden liittämistä moraaliin näkyy romantiikasta lähtien myös unkarilaisessa kirjallisuudessa ja voimistuu erityisesti ”Nyugatin aikakaudella”. Kantin aatemalli ilmestyi *Nyugatissa ars poetica*-tyyliin.

Kantilaista näkökulmaa tarkastellessa kiinnittyy huomio kahteen tekstiin, jotka molemmat ilmestyivät vuonna 1918. Toisen niistä kirjoitti myöhemmin marxilaiseksi kääntynyt nuori György Lukács ja toisen Mihály Babits. Lukács kirjoitti erääseen filosofiseen kiistaan liittyen eettisestä idealismista ja painotti poliittisen ja eettisen toiminnan toisistaan poikkeavaa luonnetta. Vaikka nuori Lukács ei kuulunutkaan *Nyugatin* sisäpiiriin, ilmestyivät monet hänen kirjoituksistaan lehdessä. Kyseisessä artikkelissa käsitelty politiikan ja etiikan vastakkainasettelu kuvasi *Nyugatin* yleistä suuntaa. Aikakaudelle oli kuvaavaa varauksellisuus ja epäluulo politiikkaa kohtaan. Eettistä toimintaa pidettiin politisointia korkea-arvoisempana.

Babits työskenteli *Nyugatissa* Kantin *Zum ewigen Frieden*-teoksen käännöksen ilmestymisajankohtana. Babits kirjoitti

käännöskokoelmaan alkusanat, jotka ilmestyivät *Nyugatin* elokuun ensimmäisessä numerossa. Babits yhdistää artikkelissaan Kantin teoksen näkemyksiä omaan maailmankatsomukseensa ja päätyy niin ikään ihmisarvontunto-käsitteeseen. Kirjoituksessaan hän siteeraa samoja ajatuksia kuin Lukács mutta eri painotuksella.

Myöhemmin Lukács katkaisi siteensä kantilaiseen humanismiin ja liittyi kommunistiseen vallankumousliikkeeseen. Babits ei seurannut samaa tietä vaan piti loppuun asti kiinni humanistisesta ihmisarvontunto-käsitteestä. Samaa tietä jatkoivat myös muut *Nyugatin* kirjailijat, jotka 1930-luvulla kritisoivat ajan epäinhimillisiä ja pahoja aatteita. Tykkien jo jysähdellessä Budapestissä vuoden 1945 ensimmäisinä viikkoina Géza Ottlik etsi muutamien kirjailijaystäviensä kanssa venäläisten sotilaiden esikunnan ja pyysi apua *Nyugatin* toiminnan uudelleen käynnistämiseksi. Tylyt sotilaat lupasivat kaikenlaista, mutta heillä oli muitakin huolia kuin unkarilainen kirjallisuusaikakauslehti. Lehdestä ei tullut mitään. Seuraavat vuosikymmenet eivät olleet suopeita Kantin humanistisille ajatuksille perustuvan aikakauslehden toimittamiselle.

Yhteenvetona täytyy yhä uudelleen painottaa sitä, että eurooppalaisen kirjallisuushistoriallisen kukoistuskauden sisälle sijoittuva ajanjakso, johon *Nyugat* kuului, muodostaa tärkeimpiä aatehistoriallisia piirteitä tarkastellessa syklisen rakenteen: elämän muovailtavuus, muutosmahdollisuus ja muuttumattomuus ovat luonteeltaan jaksottaisia ja toistavat edellisen ajanjakson itseensä sulkevaa sykliä. Jo edellisellä, Gothestä Flaubertiin kestäneellä aikakaudella ilmestyi humanistisen ihmisarvontunnon aate, joka murskautui vasta postmodernien kirjailijoiden ja taiteilijoiden ajatusmaailmassa. Ihmisen omanarvontunne ja taide siihen liittyvine moraalisine velvollisuuksineen poikkileikkaavat merkittävää kirjallisuutta. Tämä vaikeasti nähtävä kaksoisrakenne, jaksoittaisuus ja suoraviivaisuus, liittyy jälkipolvilla usein ilmenevään neuvottomuuteen ja historiallisten tieteiden yleiseen arvojen epävarmuuteen.

Suomentanut Katariina Prihti

Lähteet

- Berend, T. Iván 1982: Válságos évtizedek, közép és Kelet-Európa a két világháború között. Budapest.
- Fehér, Ferenc 1969: Balázs Béla és Lukács György szövetsége a forradalomig. Irodalomtörténet. 317–346, 531–560.
- Fejtő, Ferenc 1990: Rekviem egy hajdanvolt birodalomért, Ausztria-Magyarország szétrombolása. Budapest.
- Foucault, Michel 1991: A modernség politikai-filozófiai dilemmái a felvilágosodáson innen és túl. Budapest.
- Fried, István, szerk. 1991: A monarchia a századfordulón, Monarchia-irodalmak és irodalmak a Monarchiáról. Szeged.
- Frye, Northrop 1967: The Modern Century. Toronto.
- Hanák, Péter 1988: A Kert és a Műhely. Budapest.
- Johnston, William 1972: The Austrian Mind. Berkeley.
- Kulcsár Szabó, Ernő 1993: A magyar irodalom története 1945–1991. Budapest.
- Lukács, György 1977: Ifjúkori művek. Budapest.
- Lukács, John 1988: Budapest 1900. A Historical Portrait of a City and its Culture. New York.
- Nagy, Pál 1993: "Posztmodern" háromszögelési pontok. Lyotard, Habermas, Derrida. Párizs–Pécs–Budapest.
- Németh, Lajos 1970: A művészet sorsfordulója. Budapest.
- Rába, György 1981: Babits Mihály költészete 1903–1920. Budapest.
- Sándor, Iván szerk. 1995: A századvég szellemi körképe. Pécs.
- Schorske, Carl 1981: Fin-de-siècle Vienna, Politics and Culture. New York.
- Szabolcsi, Miklós 1987: Világirodalom a 20. században. Budapest.
- Szegedy-Maszák, Mihály 1994: Ottlik Géza. Pozsony.
- Török, Endre 1979: Lev Tolsztoj. Világtudat és regényforma. Budapest.